

תורת אביגדור

הגאון ר' אביגדור מילר זצ"ל

פרשת מטות - מסעי תשפ"ד

קירבה למרכזי התורה

תוכן

א' - קירבה ליבנה / א

ב' - קירבה לארץ יהודה / ג

ג' - קירבה לבית המדרש / ה

איזה משקל של חכמה! כל חכמי ישראל! "ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה" - רבי אליעזר עומד בכף השניה, לבדו, "מכריע את כולם" - רבי אליעזר שקול בחשיבותו לכל שאר החכמים גם יחד.

והנה, אין ספק שזוהי אמירה קיצונית ביותר, כזו שאנחנו לא היינו מעיזים לומר. למען האמת, גם אחרי שאנחנו שומעים את הדברים, אנחנו לא באמת מבינים אותם. אבל זה מה שהרבה אמר על תלמידו רבי אליעזר בן הורקנוס - שהוא מכריע את כולם.

אבל אז אמר רבי יוחנן בן זכאי דבר נוסף: "אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזניים, ורבי אליעזר בן הורקנוס אף עמהם" - הכף הזו היא בעלת משקל עצום כעת. קשה לתאר את עוצם משקלו, "ורבי אלעזר בן ערך בכף שניה, מכריע את כולם". רבי אלעזר בן ערך מכריע את כל החכמים כולם.

ואת זה **בוודאי** איננו מבינים. אני אפילו לא מתחיל לנסות ולתפוס את האמירה הזו, אבל לפחות אנחנו כן מתחילים להבין מיהו רבי אלעזר בן ערך. מדובר בתופעה שאין לה אח ורע, כזו שמופיעה אחת לדורות.

תופעה עלומה

אחרי הקדמה שכזו, היינו מצפים לראות את השם "רבי אלעזר בן ערך" מופיע בכל מקום באהלי תורה. בכל נושא וענין שעולה לדיון, הוא היה אמור להימנות על בעלי הדעה הראשיים. ולא רק בנושאים הלכתיים, בכל נושא של הנהגת הכלל, בשאלות של הוראות לכלל, מצופה היה שרבי אלעזר בן ערך יהיה שם.

אבל מי שקצת מכיר את הש"ס יודע, שם ננסה לחפש אזכור כלשהו של רבי אלעזר בן ערך, ניווכח שהוא אינו

א' - קירבה ליבנה

חמישה תלמידים

המשנה באבות (ב, ח) אומרת שלרבי יוחנן בן זכאי, שהיה מגדולי החכמים שבכל הדורות, היו חמישה תלמידים עיקריים. אין הכוונה שהיו לו חמישה תלמידים בלבד, שהרי היו לו אלפי תלמידים, אלא שחמשת אלו היו מיוחדים במינם, הם היו ראשי הדור. כל אחד מהם היה אדם גדול בפני עצמו, ועמד בראשות ישיבה עם תלמידים רבים משל עצמו.

אם נקרא הלאה ונראה את שמותיהם, מיד נבין במי מדובר. נתחיל בתלמיד הראשון המוזכר שם - רבי אליעזר בן הורקנוס. כן, רבי אליעזר בן הורקנוס הידוע! רבי יהושע בן חנניה, שנקרא "חכימא דיהודאי" - החכם הגדול של היהודים. אלו הם רבי אליעזר ורבי יהושע המוזכרים יחד בכל מקום ברחבי הש"ס, והם היו תלמידיו של רבי יוחנן בן זכאי. ניתן אפוא להבין באיזו איכות ועל איזה שיעור קומה מדובר.

והנה, המובחר ביותר מבין חמשת התלמידים הללו היה רבי אלעזר בן ערך. יתכן ושמעו נשמע מעט פחות מוכר משאר השמות המוזכרים שם, אבל אם נרצה להבין את גדלותו, עלינו להאזין לדברים שאמר עליו רבו.

על כף המאזניים

וכך אמר רבי יוחנן בן זכאי: "אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזניים" - תארו לעצמכם, כך אמר, שאיכשהו היינו יכולים להעמיד את כל חכמי ישראל על כף מאזניים אחת. אין ספק שהכף תכרע תחת כובד המשקל.

תלמידיו הגדולים. זאת, כאמור, בכדי לחזק את מעמדו של רבן גמליאל.

והנה, כאשר נפטר רבי יוחנן בן זכאי בגיל 120, הגיעו חמשת תלמידיו למסקנה שכבר אין טעם להישאר בברור חיל, מאחר ורובם הגדול כבר איננו. לכן גמרו אומר לשוב לעיר יבנה, המרכז של חיי התורה. אמרו ועשו. נטלו כולם את בני משפחתם ואת המטלטלים שהיו ברשותם, ועברו להתגורר ביבנה.

וכאן מתחיל סיפורנו; כי כשאני אומר ש'כולם' עברו ליבנה, זה לא מדויק, כי אירע משהו. אירע משהו שיצר את התעלומה של היעלמותו של רבי אלעזר בן ערך מעל דפי ההיסטוריה שלנו.

פותרים את התעלומה

הסיבה היא טראגית בפשטותה. אשתו של רבי אלעזר סרבה לעזוב את מקום מגוריה הנוח, ושכנעה אותו להימנע מהצטרפות לעמיתיו ביבנה. מה היה הסיפור?

בסמוך לעיר ברור חיל היה את "מיא דדיומסת" - מי המעיינות החמים של דיומסת. מעיינות אלו היו דבר נדיר, והם הביאו תועלת גדולה באותם ימים, כשבבתים לא היו מים חמים. הפלא ופלא! מים חמים הבוקעים מהאדמה - בחינם!

אשתו של רבי אלעזר בן ערך אמרה לו כך: "כל כך נחמד לגור כאן בפרברים; יש פה כל כך הרבה מעלות. למה שנעבור להתגורר ביבנה, בעוד שכאן אני יכולה פשוט לצאת החוצה ולבשל, במקום להיסחב לבאר, לשאוב מים, ואז לחפש עצים להדליק אש. כל מה שאני צריכה לעשות כעת הוא לקחת סיר, להניח אותו בתוך המעיין החם, וזה מתבשל".

כבוד התורה

אכן, לא נראה לי שאשת רבי אלעזר בן ערך אמרה את הדברים בצורה כזו. היא מעולם לא היתה אומרת דבר כזה. לא מדובר באשה 'מודרן-אורתודוקסית'; היא לעולם לא היתה אומרת: "למה שנעבור להתגורר על יד הישיבה? כל כך נח כאן".

היא אמרה כך: "אלעזר, מי צריך את מי? האם אתה צריך אותם?! מה, כבר הספקת לשכוח את מה שהרב'ה אמר עליך, שאתה שקול כנגד כולם גם יחד?"

אך הוא הגיב: "איך אפשר להסתדר בלי חברים? כדי להצליח בלימוד התורה, צריך חברים. הטוב ביותר עבורנו יהיה אם נעבור למרכז חיי התורה".

נוטל חלק באחד מכל הדיונים הרבים של חז"ל, ושמר נעדר כמעט לחלוטין מן התלמוד כולו!

מה אירע לרבי אלעזר בן ערך שגרם לו להיעלם מהש"ס? כיצד יתכן שהוא אבד מההיסטוריה היהודית? הוא לא נמנה בין המנהיגים של כלל ישראל. חבריו, תלמידי רבי יוחנן בן זכאי, נמצאים בכל מקום בש"ס. אבל רבי אלעזר בן ערך, זה שנבחר בידי רבו, לא רק כהחכם הגדול ביותר אלא ככזה שמשקלו רב יותר מכל חכמי ישראל גם יחד, נעדר מקורות ימי עמנו? זוהי חידה שראוי שנחקור אותה.

מרכז התורה החדש

הבה נראה מה שאומרת לנו הגמרא במסכת שבת. מה שאני אומר לכם כעת בנוי על מספר מקורות שונים (א.ה. ראה בספרו של רבינו זצ"ל "עם סגולה" ח"ג, 112-115), אבל הרעיון הכללי כתוב במסכת שבת (קמז, ב).

לאחר חורבן בית המקדש, היו בעם ישראל כמה וכמה בעיות. האומה היהודית ספגה זה עתה מכת מחץ; מספר עצום של יהודים הושמדו, ורבים נמכרו לעבדים. כל מערכת החיים היהודיים, כל המסגרת של הקהילה היהודית - התרסקה. כעת הוטל על חכמי התורה לבנות שוב מבין ההריסות, לדאוג להמשכיות כל שהיא, שיישאר על כל פנים בבואה של האומה היהודית; והיתה זו העיר יבנה שבה התקבצו החכמים על מנת לעסוק במלאכה זו, לתת מענה לבעיות כבדות המשקל של עם ישראל. וכך הפכה יבנה למרכז התורה לאחר חורבן בית המקדש.

באותה תקופה, מי שמונה להיות הנשיא היה רבן גמליאל, רבן גמליאל דמן יבנה. והנה, רבן גמליאל היה אף הוא מבין תלמידי רבי יוחנן בן זכאי, אבל הוא לא נמנה בין חמשת התלמידים הנ"ל, שהיו גדולים ומבוגרים ממנו. אולם מכיון שהוא ירש את כתר הנשיאות, הוא זה שנשא את האחריות של כלל ישראל על כתפיו.

הדור הישן

בכדי לחזק את מעמדו של הנשיא החדש, החליט רבי יוחנן בן זכאי, שהיה זקן החכמים שבדור, לעזוב את העיר יבנה, ולעבור להתגורר בעיר 'ברור חיל'. אחרי הכל, רבי יוחנן בן זכאי היה אישיות רמה ביותר. הוא קיבל את מסורת התורה ישירות מהלל ושמאי, מאה שנה קודם לכן. משכך, אילו היה נשאר ביבנה, היה הדבר מקשה על רבן גמליאל להנהיג את האומה בצילו הגדול, ולכן החליט להישאר מבודד בברור חיל, יחד עם חמשת

כרי"ש, והאות בי"ת נראתה כמו כ"ף, והוא קרא "הַחֲרַשׁ הֵיָה לָבֶם". הוא תפס את עצמו, אבל הוא כבר אמר את המילים, שיצאו מפיו כנבואה שתיארה את מצוקתו: "הַחֲרַשׁ הֵיָה לָבֶם" - כלומר, שכלם נאטם.

אירוע זה אירע במעמד מסוים שבו חכמי התורה התכנסו יחדיו, וחבריו, שהיו נוכחים במקום ושמעו את המילים שיצאו מפיו, געו בבכי לנוכח הטרגדיה העצומה שהתרחשה באומה היהודית. הגמרא מספרת שהם התפללו לקב"ה שיעזור לרבי אלעזר, והוא אכן זכה לקנות שוב מעין חכמתו הראשונה. אבל הוא כבר לא היה רבי אלעזר בן ערך. היתה זו טרגדיה גדולה בתולדות עם ישראל, טרגדיה שהתרחשה בעקבות ההחלטה להיפרד ממרכז עולם התורה.

ב' - קירבה לארץ יהודה

האשמת שווא?

בפרשת מטות, כאשר עם ישראל חנה בעבר הירדן, הגיעה אל משה רבינו משלחת מבני שבט גד וראובן, והם אמרו למשה שהם מבקשים להישאר כאן בעבר הירדן, במקום לקבל את חלקם בארץ כנען. זאת משום ש"מִקְנֵה רַב הָיָה לְבְנֵי רְאוּבֵן וְלְבְנֵי גָד עֲצוּם מְאֹד וַיֵּרְאוּ אֶת אֶרֶץ יַעֲזָר וְאֶת אֶרֶץ גַּלְעָד וְהָיָה הַמְּקוֹם מְקוֹם מְקַנָּה" (במדבר לב, א).

מי שזוכר, לאחר בקשה זו, משה רבינו מסר לבני גד ובני ראובן שיחת מוסר, שיחה ארוכה במיוחד במונחים של התורה. בדבריו האשים אותם משה בכך שהם נוקטים בשיטה שבה נקטו המרגלים שנים קודם לכן, שגרמו לאסון של אי יכולתם להיכנס לארץ כנען; הוא לא רק האשים אותם, אלא עשה זאת בתקיפות רבה, וטען כי הם חוזרים על אותה הטעות.

מיד לאחר דבריו של משה רבינו, הסבירו לו בני גד ובני ראובן שלא כך הם פני הדברים, וכי הוא כלל לא הבין את כוונתם. "אין לנו שום כוונה להישמט מחובתנו להיות חלק מכיבוש ארץ כנען", הם אמרו. "להיפך, הרינו מתנדבים בזאת להיחלץ חושים במלחמה, ולהילחם עבור אחינו בני ישראל". כל מה שהם ביקשו הוא, שבבוא העת לחלק את הארץ בין השבטים, הם יטלו את חלקם בעבר הירדן.

נמצא שכשקוראים את פסוקי החומש נראה כי משה רבינו טעה. נראה לכאורה כי הוא כעס והאשים אותם שלא כדין. הוא האשים אותם בכך שהם הולכים בדרכי

והיא ענתה: "אבל אתה הוא מרכז התורה. כך פסק הרב'ה. אתה בעצמך מספיק גדול. אם הם רוצים לצמוח עוד, הם יבואו אליך".

והנה, אין לי ספק שהיו לה מילים עמוקות ומשכנעות יותר ממה שאני מסוגל לחשוב. אולי היא אמרה: "זה לא כבוד התורה שאתה תעבור לשם. אתה מזלזל בכבוד התורה אם תגרור את עצמך ממקום למקום בשבילם. האם מותר לטלטל ספר תורה ממקום למקום? צריך לשמר לכל הפחות מעט כבוד; לפחות קמצוץ של כבוד".

המניעים נסתרים

היו לה לאשתו של רבי אלעזר בן ערך טיעונים מאוד טובים. הכל היה נכון. אבל מה גרם לכל הטיעונים הטובים? מה עורר אצלה את החרדה הגדולה לכבוד התורה? מה הפך את הטיעונים למשכנעים כל כך? "מיא דדיומסת" - המעיינות החמים. זה מה שגרם לה לדאוג לכבוד התורה.

ורבי אלעזר בן ערך אכן קיבל את דברי אשתו, והוא נותר בברור חיל. ומה קרה? הם אכן נהנו מהנוחות של רחצה במעיינות החמים, ולאשתו היה די והותר מים חמים לבישול וכיבוס הבגדים. אבל בינתיים, חבריו ביבנה התעלו בלימודם, שעה אחרי שעה, יום אחרי יום. נכון שהם חיו בעניויות, בשכונות צפופות. כולם הצטופפו בעיר יבנה, וזה לא היה קל. אבל הם הלכו וגדלו מיום ליום, ואילו הוא, שנשאר בברור חיל, הלך והתרחק ממדרגתם.

והנה, אין ספק שאילו רבי אלעזר בן ערך היה יודע כיצד ישתלשלו העניינים, הוא לא היה מקשיב לדבריה של אשתו. הוא היה קובע באופן נחרץ שאין כל מקום לדון בנושא, וכי מההכרח להיות יחד עם הטובים ביותר, היינו, ביבנה. אבל הוא לא אמר כך. הוא השתכנע להישאר שם.

החרש היה לבם

והגמרא (שם) מספרת לנו את מה שאירע בסוף בתיאור שובר לב. ויהי היום ורבי אלעזר בן ערך הגיע ליבנה. עברו שנים והוא הופיע סוף סוף. היה זה פרשת החודש, וכיבדו את רבי אלעזר בעליה לתורה. באותם ימים, העולה לתורה היה קורא בעצמו מספר התורה. כיום, מכיון שאנשים אינם יודעים לקרוא בתורה, נוהגים שהבעל-קורא קורא עבור כולם, אבל כאמור באותם ימים, העולה לתורה הוא זה שקרא בה. והנה, בפרשת החודש כתוב "הַחֲרַשׁ הֵיָה לָבֶם", אך כשקם רבי אלעזר בן ערך והחל לקרוא בתורה, האות דל"ת נראתה בעיניו

היישוב היהודי?" (א.ה. עי' מדרש תנחומא כאן אות ה', ולקט שיחות מוסר להגרי"א שר זצ"ל).

באותם ימים לא היה זה ענין פשוט לגור רחוק כל כך. נסיעה למקום רחוק פירושה חציית נהרות והרים - מדובר בהפרדה רצינית ביותר. "רצונכם העז להישאר בעבר הירדן המזרחי", אמר משה, "מעיד כבר עכשיו על כיוון שמתפתח". גם אם אתה צדיק גדול, אם אתה מוכן להתגורר הרחק ממרכז החיים היהודיים, הדבר מעיד שכבר נדבקת בחיידק של עריקות.

כידוע, כל המחלות מתחילות עם זיהום קל. ישנם חיידקים הנישאים באוויר, שאותם האדם עלול לנשום ברגע שגופו נמצא במצב פגיע והוא פחות מוגן, וכך מצליח החיידק לחדור מעבר לחומת ההגנה של הגוף. מערכת הגוף שלנו מצופה בשכבה של ריר שמסוגלת להילחם בזיהומים, אבל כשהאדם עייף או חלוש, הקרום הזה אינו יעיל כל כך במקומות מסוימים, וכך, אותו חיידק קטן שפעם היה נראה כל כך בלתי מזיק, מוצא פתח כניסה.

ההיסטוריה תשפוט

ולכן כשמשה רבינו הצביע על התוצאות שעלולות לצמוח מהצעד הזה, הוא בכלל לא טעה. הוא ידע כי אסור לאפשר לחיידק הזה להתפתח - החיידק של חוסר רצון להיות כמה שיותר קרובים למרכז התורה, ולכן משה רצה לגדוע אותו בתחילתו. נכון שבאותה עת היתה זו התחלה תמימה ותו לא, אבל משה רבינו ראה מעבר לכאן ועכשיו, והוא הבין כי העובדה שהם בוחרים לגור הרחק מכולם היא כבר ראשיתה של תופעה גרועה בהרבה.

וההיסטוריה הוכיחה שמשה רבינו צדק. מה קרה לבני גד ובני ראובן בעקבות בחירתם להישאר בצד המרוחק של הירדן? התרחקותם של שנים וחצי השבטים הללו ממרכז התורה, גרמה להם להיות הראשונים שהושפעו מהסביבה, והם הראשונים שאבדו. זו ההיסטוריה.

אמנם עשרת השבטים כולם גלו לבסוף, אבל זה לא קרה בבת אחת. בפעימה הראשונה, הרבה לפני שכל השאר גלו, שבט גד ושבט ראובן גלו ואבדו. תוכחתו החריפה של משה הספיקה כדי לדחות את הקלקול הזה בשבע מאות וחמישים שנה, אבל כשירדו למדרגה שכבר עברה את הגבול, שנים וחצי השבטים היו הראשונים שנקרעו מחיק העם, והם נלקחו בשבי על ידי מלך אשור, וגלו מארצם. וחכמינו מלמדים אותנו מה גרם לכך. היתה זו אשמתם, משום שהם בחרו להתגורר

המרגלים ומנסים להניא את לב העם מלהיכנס לארץ כנען, אבל למעשה היתה זו טעות גמורה. משה רבינו חשד בכשרים, כי האמת היתה הפוכה, כוונתם היתה לעזור בכיבוש הארץ, והם היו רציניים ביותר בכוונה זו. לא זו בלבד, אלא שכוונתם מלכתחילה היתה להיות החלוצים בכיבוש הארץ. נראה אפוא מפסוקי החומש שמשה רבינו טעה בשיפוט, וכעס על לא כלום.

רק נוכלים לא טועים

והנה, זאת עלינו לדעת שאילו היתה זו טעות, התורה היתה מספרת לנו על כך, כפי שמספרת לנו התורה במקומות אחרים. לתורה אין מה להסתיר. כאשר משה רבינו דיבר כבשר ודם, כשהוא אמר מילים של עצמו, הוא היה מסוגל לטעות, וכפי שאנחנו אכן מוצאים בתורה במקומות אחרים. רק כשהוא דיבר בשם הקב"ה, רק אז הוא לא יכול היה לטעות.

ואגב, זהו תפארתה ואמיתותה של תורתנו הקדושה. זה מוכיח את האמת שבה. להבדיל אלף הבדלות, ב'ברית החדשה' של אותו האיש, לא תמצאו אפילו פעם אחת - אפילו לא פעם אחת! - שהוא טעה במשהו. שהוא יטעה?! הס מלהזכיר! או שמוחמד יטעה?! זה בכלל לא יתכן! התשובה היא שהנוכלים אף פעם לא טועים. רק אנשים ישרים טועים.

ועם כל זאת, המאורע הזה שבו משה רבינו הוכיח את בני גד ובני ראובן והאשים אותם בדברים קשים, אינו נמנה בין הטעויות של משה. לא מצאנו שהוא נחשב כמי שחשד בכשרים. כידוע, דבר חמור הוא לחשוד בכשרים, והעושה כן נענש, וכמו שאמרו "החושד בכשרים לוקה בגופו" (שבת צז, א). וכאן, משה רבינו אמר לא רק מילה קטנה של תוכחה, אלא הצליף בהם באריכות, בהאשמות ובמילים קשות ביותר, ובכל זאת - איננו מוצאים שיש עליו שום תביעה בענין הזה. מדוע?

זו לא טעות

התשובה היא שמשה רבינו לא טעה כלל - ההאשמות שלו היו מוצדקות. ומה היתה ההאשמה? לא שהם רוצים למנוע מעם ישראל מלהיכנס לארץ כנען. את הדבר הזה הזכיר משה רבינו בגלל סיבה מסוימת - כי זה נכון, שבכל הנוגע לאומה ככלל, הרצון הזה להישאר בעבר הירדן עלול להחליש ולהפחיד את שאר העם. אך עיקר ההאשמה של משה היתה: "מדוע אתם חפצים להתיישב במקום רחוק כל כך ממה שעתיד להיות מרכז

חיים קלים ונוחים

זה כמו משפחה שעזבה את ברוקלין או מרכז אחר של חיי תורה, לטובת מגורים בפרברים, וכעת הם רואים שילדיהם הופכים לילדי טלוויזיה - איך אפשר שלא, אם חבריהם הם כאלו? אבל האבא מדמיין שיהיה בסדר. הוא חושב שהוא יצליח לשמור על הערכים שלו, כי הוא הרי התגורר בברוקלין. וחוץ מזה, החיים כאן בפרברים הרבה יותר נוחים.

מדוע עשרת השבטים נשארו במקומם? אתם רוצים לדעת מה הסיבה? היו סיבות רבות שגרמו להם להיאבד. חלק מאותן סיבות הן סיבות לסיבות, מניעים למניעים, אבל הגמרא מספרת לנו שהסיבה שמאחורי כל הסיבות היתה הרצון לחיים נוחים יותר. מה גרם להם להתנתק מאיתנו? "חמרא דפרוגייתא (יינה של פרוגייתא) ומיא דדיומסת (מי המעיינות החמים של דיומסת)" - כך אומרת הגמרא (שבת שם).

הו, זה נשמע לנו מוכר. כמו העיר ברור חיל וכמו עבר הירדן, ארצם של בני עשרת השבטים היתה מקום נח. האדמה היתה דשנה ופוריה. החיים שם היו טובים. ולכן הם המציאו סיבות ותירוצים. אבל סוף כל סוף, רצונם לחיות חיים קלים, והעדר הרצון להיפרד ממצויאות נוחה, חוסר המוכנות להקריב, הם אלו שגרמו להם להיאבד.

ניצלים ביחד

ומי כן נשאר? ממי מורכב עם ישראל כיום? מיהודה! נכון, גם משבט לוי. מאז ומעולם שבט לוי התערב עם שבט יהודה, אז גם הם ניצלו, אבל אנחנו קרויים 'יהודים' משום שאנחנו משבט יהודה. וכל אותם יהודים שהעתיקו את מגוריהם לכיוון מרכזי התורה, הם אלו שניצלו. עם ישראל מורכב כיום בעיקר מהם. כל השאר אבדו.

ומהו הדבר שגרם להם להינצל מאבדון בתהום הנשייה? העובדה שהם התקרבו למרכז התורה, למקום שבו התורה פרוחה יותר מכל. זה מה שהציל את עם ישראל. ואנחנו מהם, אלה שעדיין נמצאים כאן; זו הסיבה שאנחנו ממשיכים להתקיים, בעוד שרבים כל כך מאחינו אבדו מאיתנו. וצריך ללמוד את זה. לא במקרה. זהו יסוד גדול שאותו אנחנו לומדים מסיפורים אלו - סיפוריהם של רבי אלעזר בן ערך, בני גד ובני ראובן, ועשרת השבטים - שמקום המגורים והסביבה, הם אחד הגורמים הקובעים כיצד יראו חיי האדם והאומה.

הרחק מכולם. אותו חיידק שמשה רבינו הזהיר אותם מפניו והוכיח אותם אודותיו שנים רבות קודם לכן, היכה שורש בגופם של שני השבטים הללו, עד שלבסוף מחלתם גברה כל כך עד שהם אבדו.

תוכלו להיות בטוחים שבשעה שהכובשים מאשור הובילו אותם לגולה, חלקם - החכמים שביניהם, חשבו לעצמם: "אי אי אי. כמה שמשה רבינו צדק. הוא הרי הזהיר אותנו מראש שזה מה שיקרה". וגם אם בקרב שבטים אלה לא כולם השכילו להבין את העניין, אין ספק שבני השבטים האחרים ששמעו אודות הטרגדיה, חשבו גם חשבו על כך, ולכן בעקבות המאורע רבים מהשבטים אחרים עזבו את בתיהם ושדותיהם שבממלכת עשרת השבטים ועברו לממלכת יהודה. הם למדו את הלקח ממפלתם של אחיהם בעבר הירדן, ודאגו לחזור למרכזי התורה של האומה.

עשרת השבטים

אבל גם בשבטים שטרם גלו, רבים מתוכם לא עשו כן, ולבסוף גם הם אבדו. אתם יודעים, פעם היו לנו אחים רבים; עשרת השבטים. כל שבט ושבט היווה נכס מפואר וייחודי של האומה. ראובן ושמעון! גיבורי אפרים ואלפי מנשה! עליהם היתה תפארתנו! אבל הם נחתכו מאיתנו, ובלעדיהם אנחנו כמו אדם שחתכו ממנו את ידו. אנשים לא מבינים את החסר שבהעדר אחינו, עשרת השבטים. אדם שחי כל חייו ללא יד, לא מבין בכלל מה חסר לו.

מה קרה להם? הלקח של תוכחתו של משה רבינו לשנים וחצי השבטים לא חדר אליהם כראוי, והם החליטו להישאר במלכותו של ירבעם בן נבט. וכך, בבוא הזמן, הם אבדו יחד עם מלכות זו.

זה לא היה חייב להיות כך. הם היו יכולים ללמוד לקח מהטרגדיה שארעה לבני גד ובני ראובן. לכל הפחות אז, היו יכולים לנטוש את בתיהם, ולהצטרף לרבים וטובים שאכן עשו כך מלכתחילה, כאשר ירבעם בן נבט העלה את התכנית לנתק אותם ולא לאפשר להם לעלות לבית המקדש שלוש פעמים בשנה. כתוב בדברי הימים שיהודים רבים נטשו את עשרת השבטים והתיישבו ביהודה. ישנם יהודים רבים שהיו חכמים מספיק כדי לומר: "אם הולכים לנתק אותנו מבית המקדש, אז אנחנו לא רוצים להיות כאן".

אבל הרוב המוחלט נשאר שם. הם אמרו: "אנחנו כבר נסתדר. ננסה להתעלם מירבעם בן נבט. אנחנו נישאר חזקים ונדבוק בערכים שלנו למרות הכל". וגם כאשר ראו את ראשוני התוצאות מדבר זה, עם הגליית שנים וחצי השבטים, רבים מדי לא למדו את הלקח.

לגמרי, הוא אינו רואה סכנה ביציאה לעולם הגדול. מה כבר יכול לקרות? אתה הרי לא תהיה אחד ש"פורש מן התורה". אתה תשמור שבת, תניח תפילין, תברך ברכות, הנהנין. אתה תהיה יהודי טוב, יהודי שומר תורה ומצוות, וזהו - הצלחת!

פרישה מהתורה

לא, לא. לשמור תורה ומצוות - זה לא מספיק. כמוכן שמי שעדיין לא נמצא אפילו שם, מוטב שימהר! תתקדם! אתה לא יכול להישאר אפס לנצח. אבל גם מי שכבר זכה והוא שומר תורה ומצוות, זה רק המינימום. זה כמו אדם שלובש מכנסיים. אם הוא ילך בשדרות 'אושען פארקווי' עם מכנסיים, האם הוא יטפח לעצמו על השכם? אתם יודעים מי כן יטפח לעצמו על השכם על הישג שכזה? אדם שהגיע הנה ממדינת קונגו, וחושב שמי שלובש מכנסיים הוא אריסטוקרט. אבל אדם מתורבת שלובש מכנסיים לא מתגאה בכך. הוא לא רואה את עצמו כ'חסן' גדול על כך שהוא לובש מכנסיים.

'פרוש מהתורה' פירושו יהודי שהוא בהחלט עדיין שומר תורה ומצוות. הוא לא יוריד את מכנסיו! הוא אפילו לא מעלה על דעתו רעיון שכזה. אדם ש"פורש מן התורה" בלשון הגמרא הוא אדם שפורש מבני החבורה שלו, מהסביבה שלו. הוא פורש מבית המדרש שלו או מהאקלים התורני שבו הוא יכול להמשיך לצמות. אדם שעוזב את המקום שאליו הוא שייך, צריך לדעת שהוא כמו גוזל שיצא מהקן.

ה'כולל' המסוכן של ראש העיר לינדזי

ניקח לדוגמא אברך שלמד כבר תקופה מסוימת בכולל. עברו שנים אחדות, והוא רואה את עצמו הולך ומזדקן - הנה, הוא כבר ישיש בן עשרים ושש, ויש מאחוריו שנים רבות (כלומר, שלוש שנים) של עמל התורה. גם אשתו מתחילה לשגר לעברו רמזים; לאבא שלה כבר נמאס מלפרנס אותו. חושב לעצמו האברך: "למה כל כך חשוב להישאר בבית המדרש? אני כבר לא זקוק לרבנים שלי. אני יכול ללמוד לבד, מחוץ לשיבה. גם אם אני אעבוד כל היום, אני אקבע עתים בלילה, או משהו כזה בערך. אני כבר אסתדר".

אבל היהודי הזה לא מבין שהוא גוזל קטן וחסר אונים. כמי שחי בתוך הקן, הוא מעולם לא חווה את הסכנות של העולם בחוץ; ויש סכנות. סכנות גדולות ועצומות

ג' - קירבה לבית המדרש

נדידה מסוכנת

יש פסוק במשלי שאומר כך: "כִּצְפוֹר נוֹדְדָת מִן קִנְיָה כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ" (כז, ח). יושב לו גוזל קטן בתוך הקן, אי שם במרומי העץ, ומביט כלפי מטה. כאן בקן הוא מוגן היטב, והוא מרגיש בטוח; אפילו בטוח מדי. וכך צץ לו רעיון בראשו הקטן: "כמה נחמד היה לטייל קצת". כאן בקן אין לו שום ניסיון עם אויבים מכל סוג שהוא, מה שגורם לו לחשוב ששם למטה המצב בטוח לא פחות מאשר בתוך הקן.

עומד לו הגוזל על שפת הקן, ומחליט לזנק. יש לו כבר כנפי גוזל כך שהוא לא נחבל יותר מדי, והוא נוחת על הקרקע, מביט סביבו, ומרגיש בבית. כעת הוא מוכן לכבוש את העולם.

הוא מתחיל לדדות, והדבר הראשון שהוא מגלה הוא, שלהסתובב בעולם זו משימה לא כל כך פשוטה. הוא לא ידע זאת קודם לכן, אבל בעולם יש עליות ומורדות. יש מהמורות ומעקפים, וכל מיני מכשולים. ואז הוא רואה מפלצות-ענק שבאות לקראתו. כאן יש בואש ושם יש סנאי. החתול נראה כמו דינוזאור בעיני הגוזל הקטן! וכעת הוא מתחרט על כך שעזב את הקן הבטוח.

מיהי הציפור הזאת?

"כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ" - מה הכוונה? על איזו נדידה מדבר שלמה המלך? מסבירה הגמרא (חגיגה ט, ב): "זהו תלמיד חכם הפורש מן התורה". הגוזל הקטן חסר האונים הזה הוא משל לתלמיד חכם שפורש מהתורה.

שלא תבינו לא נכון. אין הכוונה שהוא פורש מחיי תורה ומצוות. בזמן הגמרא, לא היה כזה 'היכי תימציל', לא היתה אפשרות כזו. אף אחד לא פרש מלהיות יהודי שומר תורה ומצוות. באותם ימים, לא היתה אופציה אחרת.

חשוב להדגיש זאת, כי בימינו עלולים לטעות בהבנת כוונת הגמרא. בימינו, כאשר לצערנו רבים מדי אינם שומרים תורה ומצוות כלל, אנשים חושבים שיהודי שהוא שומר שבת, ויש לו סוכה ועוד כמה דברים, בזה הוא כבר הגיע ליעד. וממילא, 'לפרוש מהתורה' יכול להתפרש כפריקת תורה ומצוות בכלל. ואם כן, כל זמן שאין איום סביר שהאדם יפרוק עול תורה ומצוות

1. ג'ון לינדזי, ראש עיריית ניו יורק בין השנים תשכ"ז-תשל"ג, ליברל ידוע אשר תרם רבות להידרדרות המוסרית והערכית בעיר.

שעות הסדר דיברו בלימוד, הם שוחחו על דברי הקצות החושן. והנה, אם כך היה בטעלז, איננו יכולים אפילו לדמיין את ההווי של פומבדיתא.

חרם דרבינו יוסף

לא הרחק מהעיר פומבדיתא היה ישוב קטן בשם בי כובי. זה היה ממש קרוב. לעתים קרובות, כשהגמרא רוצה לתת דוגמא של מרחק קטן, היא אומרת "כפומבדיתא לבי כובי". הכוונה שזה ממש אחד על יד השני. והתלמיד חכם הזה, שהתגורר עד לא מכבר בפומבדיתא, עבר דירה מפומבדיתא לבי כובי.

רב יוסף, שהיה ראש הישיבה, קם והחרים את התלמיד הזה בפומבי. רב יוסף ראה במעשה הזה עבירה חמורה ביותר, והוא החרים את האיש. בעיניים שלנו זה לא נראה חטא כל כך גדול. בסך הכל, האיש הזה לא השליך מעליו את יהדותו חס ושלום, ואני בטוח שהוא גם לא השליך מעליו את לימוד התורה, אבל הוא פרש ממרכז התורה. למרות שהוא המשיך להתגורר בקרבת מקום, הוא יכול היה ללכת ברגל לישיבה מדי יום ביומו - אבל לרב יוסף זה לא הספיק.

הוא לא הסתפק בכך שהתלמיד הזה יבוא ברגל ללימוד בישיבה. הוא רצה שאשתו וילדיו יהיו גם הם בישיבה. יהודי שהוא אברך כולל, לא רק הוא נמצא בכולל. אשתו גם היא בכולל. וגם הילדים שנולדים לו בשנים אלו הם בכולל. המשפחה היא משפחה של כולל. הם מדברים כולל. "איפה אבא?" במקום לומר "אבא במפעל", או "אבא בחנות", הם עונים "אבא עוד לא חזר מהכולל". הילדים יודעים שהאבא הוא יהודי של כולל. וגם האשה מתנהגת בצורה שונה. היא אשת אברך כולל. זה הבדל תהומי. רב יוסף רצה שמשפחתו של היהודי הזה יהיו גם הם בפומבדיתא. ולכן הוא החרים אותו.

מאן בעי חיי

הגמרא באותה סוגיא מספרת סיפור נוסף. היה פעם יהודי שעבר מפומבדיתא לאסתוניה. והנה, העיר אסתוניה היתה רחוקה מפומבדיתא, הרבה יותר רחוקה מבי כובי. היהודי הזה עבר רחוק, לפרברים. והוא לא חי זמן רב, אלא מת בגיל צעיר.

והגמרא אומרת על כך את הדברים הבאים. אנחנו לא היינו אומרים את זה מעצמנו, אבל זה כתוב בגמרא, שחור על גבי לבן: "אי בעי האי צורבא מרבנן הוי חיי" - לו רק התלמיד חכם הצעיר היה רוצה, הוא יכול היה להמשיך לחיות. ובמילים אחרות, חכמי הש"ס אמרו שהוא נשפט על ידי הקב"ה על כך שעזב את פומבדיתא.

שאורבות לכל אדם. ממתנינים לו שם סנאים מסוכנים ביותר!

אכן, אדם שמעולם לא למד, שמעולם לא זכה להיות במקום תורה, וכעת הוא ברחוב, הוא עובד במשרד או במפעל, גם הוא ניצב בפני סכנות האימים הללו, אבל הוא לא מודע לכך. אין לו בכלל מושג שהוא הולך ונהרס על ידי הסביבה שבה הוא נמצא. ניקח לדוגמא אדם שעובד בעירייה, ב'כולל' של ראש העיר לינדזי שבו עובדים במשרה חלקית ומקבלים תשלום עבור משרה מלאה. ובמשרד שבו הוא עובד, עובדות במקביל גם, הבה ננהג בנדיבות ונקרא להן 'נשים'. אבל הן לבושות כמו - איני רוצה לומר. איך שלא מסתכלים על זה, יש כאן "פרוץ מרובה על העומד". מקום פרוץ הוא מקום סכנה, והאיש הזה נמצא כעת מול איום עצום.

אתם לא חושבים שזו סכנה כל כך גדולה? אחד שהוא 'גראבע יונג' (אטום רוחנית מצעירותו), עם הארץ שגדל עם הדברים הללו, בכלל לא מתחיל להרגיש שהוא הולך וטובע בביצת הפריצות. אבל הוא טובע. וזה בכלל לא משנה אם הוא מרגיש את זה או לא. ולכן יהודי שומר תורה ומצוות צריך לדעת שאם הוא פורש ממקומו, מהמקום שבו הוא יכול לצמוח בצורה הטובה ביותר, הוא נמצא בסכנה גדולה.

ה'קצות' בשדה

הגמרא (כתובות קיא, א) מספרת על תלמיד אחד שהתגורר בפומבדיתא. פומבדיתא, זאת עליכם לדעת, היתה עיירת ישיבה. אנשים באמריקה לא מכירים את המושג הזה. אילו הייתם גרים, לדוגמא, בעיירה טעלז שבאירופה, הייתם מבינים מה הכוונה. טעלז היתה עיירה קטנה, והישיבה תפסה שם מקום מרכזי. בכל מקום בעיירה ניתן היה לשמוע את קול שאגת הישיבה. לפעמים, במקומות הסמוכים לחוף הים, ניתן לשמוע יומם ולילה את שאגת הגלים המתנפצים אל החוף, גם ממרחק כמה רחובות. ככה זה היה בעיירת ישיבה. הישיבה עמדה במרחק שמיעה מכל מקום בעיירה הקטנה. לילה ויום היו שומעים את קול לימוד התורה, כמו שאגת שוברי הגלים המתנפצים אל החוף.

לא רק בתוך העיר אלא גם מחוצה לה. כשלמדתי בישיבת סלבודקה שבליטא, ידיד שלי ביקר פעם בישיבת טעלז, והוא סיפר לי שכשהוא הלך יחד עם בחורי הישיבה בשדות שמחוץ לעיר, אחד הבחורים אמר לו: "עס שמעקט מיט קצות החושן" - בשדות שמסביב לטעלז היה ריח של הקצות החושן! מדוע? כי במשך דורות הבחורים שיצאו לטייל בשדות לאחר

בואו נהיה מעשיים

מתקרבים למרכזי התורה

ההתקרבות למרכזי התורה היא זו ששומרת עלינו ומחזקת אותנו אל מול השפעות זרות. הסביבה היא היבט חשוב ביותר של החיים היהודיים. השבוע, באומרנו את המילים "ושים חלקנו עמהם" בתפילת שמונה עשרה, נעצור בלי נדר ונתבונן במה שאנחנו אומרים, ונשאל את עצמנו: "מה אני עושה על מנת לשים את חלקי עם הצדיקים? האם יש עוד משהו שאוכל לעשות כדי להתחבר אליהם?" וכלשונו של הרב מילר זצ"ל: "מקום המגורים והסביבה, הם אחד הגורמים הקובעים כיצד יראו חיי האדם והאומה".

שאלה:

מהי מטרתם של חלומות בזמן הזה?

תשובה:

אין להם בהכרח מטרה. עם זאת, בספר איוב (לג, טו) כתוב שלפעמים הקב"ה שולח לאדם חלום במטרה להעביר לו מידע חשוב - כדי שישוב בתשובה. יש והאדם חולם חלום שמשנה לו את המבט על החיים, וכבר היו דברים מעולם; וזאת משום שהחלום גורם למחשבות שקיימות אצלנו בתת-מודע, לצוף אל פני השטח.

אכן, לא את כל המחשבות הקיימות אצלנו בתת-מודע אנחנו מעוניינים להעלות, וישנן כאלו שמוטב להן שתישארנה קבורות. עם זאת, ישנן מחשבות שקבורות בתת-מודע משום שאנחנו קברנו אותן; קברנו אותן בגלל רגשי אשמה - רצינו לסלק אותן מהזכרון שלנו, מהמודע שלנו, ולכן דחקנו אותן אל התת-מודע. אך לפעמים מחשבות אלו מופיעות בחלומותינו, ואז מוטל עלינו לשים לב אליהן. זה נועד כדי להזכיר לנו את מה שהיינו רוצים לשכוח. זה קורה פעמים רבות. חלומות יכולים להביא תועלת.

כמוכן, כבר אמרו חז"ל "אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים" (ברכות נה, א) - כלומר, בכל חלום יש חלקים שאין להם אחיזה במציאות, והם הוכנסו לשם רק כחלק מהרקע של החלום. ומצוי שהחלום הוא רק בבחינת "אין מראים לו לאדם אלא מהרהורי ליבו" (שם עמוד ב). אבל לפעמים החלום מגיע עבור מטרה, וכשזה קורה, אין להתעלם ממנו.

מהו העוון הגדול הזה - לעבור דירה לאסתוניה, שבגללו כבר לא הגיע לו להמשיך לחיות?

התשובה היא שלא באנו לעולם הזה כדי לחיות חיים קלים. הגענו לכאן כדאי לעשות מעצמנו את הטובים ביותר. וכאן אומרים לנו חז"ל שכבר לא היתה לאיש הזה סיבה לחיות, כי אם הוא מתרחק כל כך, מרצונו החופשי, ממרכז התורה, הרי שמכאן והלאה כל מה שאפשר לצפות הוא הידרדרות. וזו לא המטרה של החיים - לא חיים בשביל להידרדר. האמת היא שגם לא חיים בשביל להישאר אותו הדבר, אבל בוודאי שלא בשביל להידרדר. הגענו לעולם הזה כדי לצמוח ולהתעלות. ולכן הוא עזב את העולם. "אי בעי האי צורבא מרבנן, הוי חיי" - אם הוא היה נשאר בפומבדיתא, הוא היה ממשיך לחיות.

הישאר קרוב!

הגענו לעולם הזה כדי לצמוח ולהתעלות, והדרך הטובה ביותר לעשות זאת היא להיות יחד עם הטובים. זו הסיבה שאמרו חז"ל: "לעולם ידור אדם במקום רבו" (ברכות ח, א). יהודי צריך להתגורר כמה שיותר קרוב לבית המדרש שלו, לרבנים שלו, ליהודים יראי ה', לבני ישיבה, לתלמידי חכמים. מי שעובר להתגורר על יד תלמיד חכם או צדיק, על אף שיתכן וזה מאוד לא נח, כי הוא היה מעדיף חדרים יותר גדולים, חצר יותר גדולה, או בית יותר זול. אולי התלמיד חכם שלומד עד שעה מאוחרת בלילה גם עושה רעש שגורם לך חוסר נוחות. יש כל מיני חשבונות שיכולים לגרום לאדם להיות בלתי מרוצה מהמיקום שבו הוא מתגורר, ולבחור לעבור לאזור אחר.

אבל אנחנו רוצים להישאר קרובים, עד כמה שרק ניתן. מי שעוזב את מקום התורה זורע זרעים, אותם זרעים שמשה רבינו ראה שבני גד ובני ראובן זורעים אותם - זרעים של קרירות, של ריחוק מן התורה. ואילו אנחנו רוצים לזרוע זרעים אחרים, טובים יותר! אנחנו רוצים להיות קרובים ככל שרק ניתן. זהו הישג כל כך גדול, שזה יעצב את ההיסטוריה שלנו. כפי שזה עיצב את ההיסטוריה של אומתנו, כך זה יעצב את ההיסטוריה של משפחתנו.

שבת שלום ומבורך!